

Torah from Around the World

*Het is niet aan jou om het werk te volbrengen,
maar ook niet om je eraan te onttrekken.*

Pirké Avot 1:17

Sjabbat 14 januari 2023/ 121 Tevet 5783, Sjemot, Sjemot /Exodus 1:1 - 6:1

Tanach blz. 109 - 117

Haftara: Jesjajahoe 27:6 - 28:13 en 29:22 - 23

Tanach blz. 842

Vertaler: Channa Kistemaker

Commentaar: **Rabbin Ismar Schorsch** is emeritus decaan van het Jewish Theological Seminary te New York.

Oorspronkelijke Engelse tekst: <https://www.jtsa.edu/torah/gods-human-partner-2/>

Gods menselijke partner

Deze week is het de 50ste jaarzeit van rabbijn Abraham Joshua Heschel z"l. Wanneer we rouwenden bezoeken in de eerste dagen na hun verlies, troosten we hen door God aan te roepen als Ha-Makom, Degene die overal aanwezig is, alsof we willen bevestigen dat God

niet afwezig is, zelfs als de duisternis ons overvalt. De absolute alomtegenwoordigheid van God in deze unieke goddelijke naam vat de essentie samen van Abraham Joshua Heschels vastberadenheid en moed om te geloven na de Holocaust.

Aan het einde van hun aangrijpende biografie van Abraham Joshua Heschel (die helaas alleen de Europese fase van zijn leven beschrijft), melden Edward Kaplan en Samuel Dresner dat hij op 21 maart 1940 aan boord van de *Lancastria* in New York aankwam. Even, na het lezen van dat stukje, vroeg ik me af of de familie Schorsch op hetzelfde schip was gekomen. Ik wist vaag dat de maand van onze aankomst maart 1940 was. Een blik in mijn familiearchief leverde echter een immigratiekaart op voor mijn zus waarop stond vermeld dat we op 27 maart 1940 aan land kwamen met de *Georgic*. Wat ik mij uit mezelf herinner van die noodlottige reis is dat we allemaal werden geveld door zeeziekte.

Kort daarna kwam mijn vader naar de kantoren van de Rabbinical Assembly van het Jewish Theological Seminary om te solliciteren naar een baan als Conservative rabbijn. Hij had zijn *smicha* gehad in 1928 van de Duitse voorloper van het seminarie, het seminarie van Breslau. Hij had zich gedurende het volgende decennium onderscheiden als rabbijn in Hannover en leerde Engels terwijl we vijftien maanden in Engeland wachtten op een Amerikaans visum. In die tijd had een kleine gemeente in Pottstown, Pennsylvania ook de Rabbinical Assembly benaderd voor een nieuwe rabbijn en mijn vader uitgenodigd om de functie te vervullen, waar hij zou blijven tot zijn pensionering vierentwintig jaar later. In 1957 keerde zijn zoon terug naar JTS als rabbijnse student en in 1986 werd hij de zesde decaan.

Achteraf gezien lijken vroege gebeurtenissen in ons leven vaak een voorafschaduw van wat komen gaat. Vanuit onze behoefte aan orde scannen we patronen op betekenis. De sidra van deze week is daar een sprekend voorbeeld van. De ontmoeting van Mosje met God bij het brandende braambos vindt niet plaats op een naamloze, onopvallende plek. De Tora vermeldt opzettelijk dat Mosje bij het zoeken naar weidegrond voor zijn kudde in de wildernis was aangekomen bij "Horeb, de berg van God" (Sjemot 3:1). Op dezelfde plaats in de Sinai-woestijn ontvangen de Jisraëlieten na de Uittocht Gods wet in een algehele openbaring (Dewariem 1:6; 4:10, 15; 5:2). Lang vereerd als een heilige berg, is Horeb de plaats waar Mosje voor het eerst werd opgeroepen en uiteindelijk werd gerechtvaardigd. Zijn persoonlijke ervaring van Gods mededogen met een tot slaaf gemaakt Jisraël anticipeert op Gods verbond met het volk wanneer dat eenmaal bevrijd is. Dat beide gebeurtenissen op dezelfde plaats worden gesitueerd betekent dat de uitkomst besloten lag in de belofte.

In beide gevallen neemt God het initiatief om een menselijke partner te vinden, en daarom begon ik met een verwijzing naar Heschel. In 1951, zo'n zes jaar nadat hij van het Hebrew Union College naar JTS was verhuisd, dat met veel moeite het onmisbare visum had bemachtigd dat Heschel in staat stelde naar de Verenigde Staten te komen ("een stuk brandhout geplukt uit het vuur van een altaar voor Satan waarop mijn volk werd verbrand,"

in zijn eigen bitterzoete woorden), publiceerde Heschel een van de moedigste theologische boeken van de twintigste eeuw. In *Man is Not Alone* durfde hij zijn diepste overtuiging te uiten dat "God niet zwijgt. Hem is het zwijgen opgelegd" (p. 152).

"De mens was de eerste die zich voor God verborg, nadat hij van de verboden vrucht had gegeten, en hij verbergt zich nog steeds. . . 'Waar ben je?' Waar is de mens? Dat is de eerste vraag die in de Bijbel voorkomt. Het is het alibi van de mens dat ons probleem is. . . God is minder ver te zoeken dan we denken; wanneer we naar Hem verlangen, brokkelt Zijn afstand af". (pp. 152-3)

Voor Heschel "is de Bijbel niet de theologie van de mens, maar de antropologie van God" (p. 129), een verzameling van religieuze ervaringen die zich bezighoudt met de eigengereide aard van de mensheid vanuit een goddelijk perspectief. In tegenstelling tot de abstracte, onveranderlijke en afstandelijke God van de filosofen, pleitte Heschel voor een God van pathos. De Bijbel onthult een God vol zorg en angst die voortdurend probeert in contact te komen met een mensheid die daar niet voor openstaat. "Filosofie begint met de vraag van de mens; religie begint met Gods vraag en het antwoord van de mens." (p. 76)

Zo beschouwd is Mosje bij het brandende braambos een paradigmatische scène van 'God op zoek naar de mens', zoals Heschel zijn meest omvattende filosofische behandeling van het jodendom in 1956 noemde. Verontrust door menselijke opstandigheid en verdorvenheid, wordt God gedreven om tussenbeide te komen, te vleien en te vermanen. De profeet vertoont een uniek sympathiek vermogen dat hem of haar gevoelig maakt voor de onrust van Gods innerlijke toestand. Met name een reeks van vier werkwoorden in het voorspel van de ontmoeting onderstreept de mate waarin God bewogen wordt door het lijden van Israël. (Sjemot 2:24-25) God wendt zich tot Mosje omdat die zichzelf al moedig heeft bevrijd, omdat hij een man is die het niet kan verdragen getuige te zijn van onrecht. Mosje kan inderdaad naar de Horeb zijn gebracht door zijn eigen onrust, veroorzaakt door het nieuws dat de farao die hem naar het leven stond was overleden. (Sjemot 2:23)

Volgens een wonderbaarlijk opmerkelijke midrasj wijst de afwezigheid van een enkel diakritisch teken in de tekst op de urgentie van Gods oproep. Zodra de aandacht van Mosje wordt getrokken door de aanblik van een brandende struik die nog niet is verteerd, valt God binnen om hem aan te spreken: "Mosje! Mosje!" (Sjemot 3:4) Elders in de Bijbel, wanneer God tot Abraham (Beresjiet 22:11), Jacob (Bersejiet 46:2) of Sjemoeëel (I Sjemoeëel 3:10) roept door hun namen te verdubbelen, scheidt een kleine verticale lijn de twee woorden. In ons geval ontbreekt die lijn, wat voor de midrasj een moment van grotere intensiteit suggereert, vergelijkbaar met iemand die wankelt onder een last die te zwaar voor hem is en zijn vriend smeekt om die aan te nemen. (Exodus Rabba 2:6) Letterlijk een radicale analogie die aan een zijden draadje hangt! De kwelling van Jisraëel is een last die God niet langer alleen kan dragen. Mosje moet God te hulp komen.

Kortom, God is overal in de wereld, om door ons ontdekt te worden. Dat kan net zo gemakkelijk in een gewone struik als bovenop een majestueuze berg. In de geest van Heschel benadrukt een andere midrasj het belang van Gods ontmoeting met Mosje via een struik: het lijkt alsof de keuze van de plek betekent dat geen enkele plaats verstoken is van Gods aanwezigheid (Exodus Rabbah 2:5). Als we die aanwezigheid niet voelen of Gods stem niet horen, komt dat omdat we ons leven hebben laten overweldigen door afleidingen. In de jaren na 1945, toen anderen schreven over Gods verdwijnen of dood, verdedigde Heschel opnieuw de mogelijkheid van een levend geloof met een ongeëvenaarde overtuiging en welsprekendheid. Zelfs de vlammen van de Holocaust konden de struik niet verteren of Gods aanwezigheid uitwissen.